

Aineettoman pääoman oppihistoriasta

Reino Hjerppe

Olli T. Turunen,

The Emergence of Intangible Capital: Human, Social and Intellectual Capital in Nineteenth Century British, French and German Economic Thought,

Jyväskylä Studies in Humanities 285

Aineeton pääoma on nykyisin taloudellisen kasvun tutkimuksessa keskeinen mielenkiinnon kohde. Myös yritysten menestymisessä aineeton pääoma nähdään yhä useammin selittäväksi tekijäksi (Piekkola 2011; Corrado ym. 2012; Sullivan 2000).

Aineettoman pääoman käsitteiden syntyhistoria on tähän saakka useimmiten jäänyt pintapuolisten tarkastelujen varaan. Jyväskylä yliopistossa keväällä 2016 tarkastetussa väitöskirjassa filosofian tohtori Olli T. Turunen paneutuu aineettoman pääoman käsitteiden oppihistoriaan laajan kirjallisuusaineiston perusteella 1700-luvun puolivälistä alkaen.

Turunen yhtenä motiivina on kumota se yleinen käsitys, että aineettoman pääoman keskeiset käsitteet syntyivät pääasiassa vasta toisen maailman sodan jälkeen. Turunen osoittaaakin, että lähes kaikki nykyiset käsitteet esiintyivät jossakin muodossa jo 1800-luvun kirjallisuudessa.

Turunen pyrkii myös selvittämään, miksi erityisesti 1800-luvun alussa vallinnut laaja kiinnostus aineettoman pääoman käsitteeseen hiipui taloustieteessä 1800-luvun loppuun mennessä. Tätä seurasi pitkä ”hiljainen kausi” niin, että aineettoman pääoman käsitteet ikään kuin uudestaan keksittiin vasta 1950-luvulla.

Tutkimus avaa uusia näkökulmia erityisesti tuomalla esille anglosaksisen kirjallisuuden rinnalle ranskalaisen ja saksalaisen kielialueen kontribuutiot. Työssä tarkastellaan 47 tutkijan kontribuutioita. Internetistä löytyvien tieteellisen kirjallisuuden hakukoneiden avulla Turunen selvittää, miten lukuisasti erilaiset aineettoman pääoman käsitteet esiintyivät 1800-luvun kirjallisuudessa.

1. Aineettoman pääoman eri muodot

Tunnetusti aineettoman pääoman eri muodot, kuten inhimillinen, sosiaalinen ja intellektuaa-

VTT, professori Reino Hjerppe (reino.hjerppe@gmail.com) toimi Valtion taloudellisen tutkimuskeskuksen ylijohtajana vuosina 1990–2006.

linen pääoma nousivat taloustieteellisessä tutkimuksessa laajan kiinnostuksen kohteiksi toisen maailmansodan jälkeen. Inhimillisen pääoman käsite tuli voimalla nykyaikaiseen taloustieteelliseen kirjallisuuteen Solomon Fabricantin, Jacob Mincerin, Gary S. Beckerin ja T.W. Schultzin kontribuutioiden myötä 1950- ja 1960-luvuilla. Sosiaalinen pääoma nousi esille 1980-luvulla lähinnä ranskalaisen Pierre Bourdieun yhteiskunnan luokkarakenteita koskeneissa kirjoituksissa (Bourdieu 1983) ja yhdysvaltalaisen James Colemanin yhdysvaltaisten oppilaiden koulumenestystä koskeneissa tutkimuksissa (Coleman 1988). Varsinainen läpimurto taloustieteisiin tapahtui kuitenkin vasta 1990-luvuilla yhdysvaltaisten Robert Putnamin Italian eri alueiden taloudellista kehitystä koskeneen tutkimuksen myötä (Putnam 1993). Intellektuaalinen pääoma kiteytyi yritystalouden tutkimuksen analyysivälineeksi 1980-luvulla (Sullivan 2000).

Makrotalouden puolella Robert Solowin (1956) ja Trevor Swanin (1956) neoklassisen kasvuteorian matemaattisia formulointeja 1950-luvulla on pidetty läpimurtoina, jotka toivat aineettoman pääoman taloudellisen kasvun tutkimuksen keskiöön. Talouskasvuahan ei pystytty selittämään pelkästään fyysisen pääoman ja työpanoksen määrien kasvun perusteella. David Romerin endogeenisen kasvun teoria 1980-luvulla nosti lopullisesti aineettomat tekijät kuten koulutuksen ja teknologisen kehityksen taloudellisen kasvun teorian keskiöön.

2. Inhimillinen pääoma ja ranskalaisten kontribuutiot

Inhimillisen pääoman käsitteen juuret ulottuvat ainakin 1700-luvulle Richard Cantillonin (*Essai Sur La Nature Du Commerce En Général*

(1755)). Kuitenkin vasta Adam Smithin vuonna 1776 julkaiseman *Wealth of Nations* -teoksen jälkeen aineettoman pääoman käsite nousi laajemman mielenkiinnon kohteeksi. Smithille pääoma oli kuitenkin vain aineellista. Hän sisällytti ihmisten hankkimat tiedot ja taidot kiinteään pääoman käsitteeseen, johon kuuluivat myös koneet ja laitteet, tuottavat rakennukset ja maanparannustyöt. Asunnot eivät kuitenkaan olleet tuotannollista pääomaa. Laskennallinen asuntotulo ei mahtunut Smithin käsitteistöön.

Vaikka Smith selvästi pyrki vapautumaan fysiokratian kahleista, niin silti hänellekin fysiokraattien tapaan vain aineellinen tuotanto oli tuottavaa. Palvelut eivät olleet tuottavia eivätkä lisänneet kansojen varallisuutta, koska ne kulutettiin samalla kuin ne tuotettiin. Jako tuottavaan ja tuottamattomaan toimintaan aiheutti sittemmin paljon sekaannusta ja oli ilmeisesti yhtenä syynä siihen, että pääoman käsitteestä kiisteltiin niin pitkään ja perusteellisesti kuin sittemmin tapahtui 1800-luvulla.

Turusen mukaan oppihistorian auktoriteetti Mark Blaug oli sitä mieltä, ettei aineettoman pääoman käsitteen tarkastelussa tapahtunut mitään merkittävää Adam Smithin ja Alfred Marshallin vuonna 1890 julkaiseman *Principles of Economicsin* välillä. Syynä saattoi olla Blaugin keskittyminen anglosaksiseen kirjallisuuteen.

1800-luvun taloustieteen suuret brittiläiset valtavirtavaikuttajat David Ricardo ja Robert Malthus suhtautuivat Turusen mukaan joko varauksella tai vähätellen pääoman aineettomiin ulottuvuuksiin. Ricardon mukaan tuottavuutta rajoitti ennen kaikkea kiinteään pääoman, erityisesti maan, niukkuus ja viljelymaan aleneva rajatuottavuus, minkä johdosta työläisen palkka ei voinut nousta toimeentulo-

minimin yläpuolelle. Jos palkka kuitenkin nousi toimeentulominimin yläpuolelle, se johti Malthuksen mukaan vain väestön kasvuun. Kun toimeentuloa ei riittänyt kaikille, tämä palautti reaali-palkan takaisin toimeentulominimin tasolle. Tässä ”rautaisen palkkalain” teoriassa ei ollut tilaa tuottavuutta ja reaali-palkkaa nostaville innovaatioille. Malthuksen mielestä työväestön kouluttaminen oli tarpeen ainoastaan siksi, että opittaisiin rajoittamaan syntyyvyyttä. Marxin teoria työvoiman riistosta käytti ponnahduslautanaan työnarvoteorian ohella myös Smithin jakoa tuottavaan ja tuottamattomaan työhön. Marxin ajattelussa toimeentulominimin ylittävä palkka joutui kapitalistisen riiston kohteeksi, jolloin koulutuksesta ja osaamisesta ei jäänyt hyötyä työn tekijälle. Tässäkin teoriassa ei siten ollut sijaa itsenäiselle inhimillisen pääoman käsitteelle.

Turunen osoittaa aineettoman pääoman käsitteen saaneen Ranskassa suurempaa huomiota kuin Britanniassa. Erityisesti Jean Baptiste Sayn (1767–1832) merkitys oli suuri. Say näki tiedon ja tieteen perustavanlaatuisiksi mille tahansa taloudelliselle toiminnalle. Hän näki koulutuksen ja kykyjen kehittämisen investointina. Hän näki myös koulutuksen lisäävän palkkaa. Sayn ohella aineettoman pääoman eri ulottuvuuksia käsitelleitä ranskalaisia olivat muun muassa Nicholas Canard (1750–1833), Henri Storch (1766–1835), Louis Say (1774–1840) ja Adolphe Blanqui (1798–1854). Tieto, koulutus, ammattitaito, tie-de, terveys, moraalit, älykkyys, tavat, yrityksen maine ja jopa uskonnollinen vakaumus olivat aineettoman pääoman eri muotoja. Erityismaininnan ansaitsee Charles Ganilh, joka esitti Solowin residuaalin kaltaisen selityksen taloudelliselle voiton syntymiselle jo vuonna 1815 (Ganilh 1815).

Kontrafaktuaalisesti ajatellen, jos ranskalainen liberalistinen ja edistysuskoinen ajattelu olisi päässyt dominoivampaan asemaan 1800-luvun tieteessä, olisi taloustieteen valtavirta saat-tanut saada toisenlaisen suunnan kuin mitä sittemmin tapahtui. Aineetonta pääomaa - tiedettä ja keksintöjä - korostaneet tutkijat näkivät nimittäin jo tuolloin optimistisesti ihmisen lähes rajattomat mahdollisuudet nostaa tiedon, koulutuksen ja teknologisen kehityksen avulla tuottavuutta ja kohentaa reaali-palkkoja. Ricardo ja Malthus puolestaan eivät pitäneet elintason ja reaali-palkkojen pysyvää nousua mahdollisina, vaikka heitä vastaan esitettiin empiiristä todistusaineistoakin.

Johtivatko siis aikakauden auktoriteetit Ricardo ja Malthus taloudellisen kehityksen tutkimusta pitkäksi ajaksi pessimistiseen, resursien rajallisuutta ja väestönkasvun kirousta korostavaan suuntaan? Vasta nykyinen endogeenisen kasvun teoria on luontevasti yhdistänyt koulutuksen, innovaatiot ja teknologisen kehityksen tuottavuutta kohottaviksi keskeisiksi voimiksi – näkemys, joka esiintyy voimakkaana jo 1800-luvun alun ranskankielisessä kirjallisuudessa.

3. Institutionaalinen ja sosiaalinen pääoma

Sosiaalisen pääoman alkulähteeksi on usein mainittu Lyda Judson Hanifan (1916), mutta Turunen osoittaa myös sosiaalisen pääoman kaltaisten käsitteiden esiintyneen kirjallisuudessa jo 1800-luvun alkupuolella. Erityisesti saksalainen historiallinen koulukunta nosti esille yhteisön merkityksen kansantalouden menestymisen edellytyksenä. Esimerkiksi hyvä hallinto ei tuottanut välittömästi mutta paransi välillisesti tuotannon edellytyksiä. Voi jopa nähdä

nykyisen saksalaisen ordoliberalistisen koulukunnan näkemyksen juuret 1800-luvun saksalaisen historiallisen koulukunnan ajatuksissa. Ordoliberalismihan nojaa liberaaliin markkinatalouteen, mutta edellyttää voimakasta valtiota markkinatalouden pelisääntöjen luojana.

Saksalaisessa kirjallisuudessa yhteisöön ja kansakuntaan liittyvät elementit (mm. tiede, keksinnöt, innovaatiot, lain takaamat oikeudet ja sopimukset, hyvä hallinto) olivat merkityksellisiä pääoman muotoja. Merkittävinä tutkijoina Turunen tuo esille sellaiset nimet kuin Adam Müller (1779–1829), Franz Josef Mone (1796–1871), Friedrich von Hermann (1783–1850) ja Friedrich List (1789–1846). Johann Heinrich von Thünen (1783–1850) tuli kuuluisaksi lokaatioteoriastaan, mutta hän arvioi myös inhimillisen pääoman arvoa hyvin modernilla tavalla. Tämän perusteella hän arveli, ettei valtakunnan koskaan kannattaisi käydä sotaa, koska ihmispääoman arvo monikertaisesti ylitti muun sotakaluston arvon!

Sosiaalisen pääomankaan käsite ei ole ongelmaton, sillä kolme keskeistä viimeaikaista tutkijaa määrittelevät sen hieman eri tavalla. Pierre Bourdieaulla sosiaalinen pääoma on yksilön keino kohentaa yhteiskunnallista statussaan ja sen avulla Bourdieu ensisijaisesti pyrkii selittämään yhteiskunnan luokkarakennetta. Robert Putnamilla sosiaalinen pääoma sujuvoittaa yhteisön taloudellista toimintaa keskinäisten verkostojen, vastavuoroisuuden ja luottamuksen avulla, mikä on myös Hanifanin idea. James Colemanin mukaan sosiaalinen pääoma syntyy ilman tietoista pyrkimystä ikään kuin ”markkinoilla” yksilöllisten valintojen kautta koko yhteisöä hyödyttäväksi ilmiöksi. Lisäksi 1990-luvulla rajuun kasvuun ponnahtanut sosiaalisen pääoman kirjallisuus on tuonut käsitteelle lukuisia uusia tulkintoja

(Field 2003). Sosiaalista pääomaa voidaan käyttää myös yhteisöä vahingoittaen rikollisryhmissä tai jopa terrorististen ryhmien organisoinnissa.

Kiinnostavaa on myös havainto ranskalaisen ja saksalaisen kirjallisuuden erosta. Ranskalaiset nojasivat voittopuolisesti - valistusajan henkeä ja Adam Smithin jalanjalkia noudattaen - yksilölliseen liberalistiseen tulkintaan kun taas saksalaisilla valtio ja yhteisö näyttelevät huomattavasti keskeisempää roolia. Taustalla lienee muun muassa Hegelin valtionfilosofia, jonka on katsottu vaikuttaneen myös Suomen yhteiskuntafilosofiseen ajatteluun erityisesti Snellmanin ansiosta.

4. Käsitteuudostuksen dynamiikka

Aineetonta pääomaa koskeva tieteellinen keskustelu oli 1800-luvulla laajaa, kiisteltyä ja muuttuvaista. Esimerkkinä tästä Turunen havaitsee Alfred Marshallin pääomaa koskevien käsitysten muuttuneen merkittävästi hänen pääteoksensa *Principles of Economics* ensimmäisen (1890) ja kahdeksannen (1920) painoksen välillä.

Turusen mukaan kiinnostus aineettoman pääoman käsitteeseen hiipui kuitenkin 1800-luvun jälkipuoliskolla uusklassisen taloustieteen nousun myötä. Uusklassisen analyysin mukanaan tuoma metodologinen murros tieteen matematisoitumisen myötä saattoikin siirtää huomiota pois tieteen perustana olevien käsitteiden sisällön syvemmältä analyysilta. Toisaalta voidaan väittää, että lisääntyvä matematisoituminen pakotti täsmällisyyteen ja selkiytti analyysiä. Tämä kulminoitui Irving Fisherin työssä (1906), jossa hän esitti pääoman ja tulon käsitteiden täsmällisen yhteyden va-

ranto- ja virtakäsitteiden avulla. Turunen pitää kuitenkin arvoituksellisena sitä, että saksalainen historiallinen koulukunta ja Eugen Böhm-Bawerk itävaltalaisen koulukunnan vaikuttavimpana edustajana 1800-luvun loppupuolella torjuivat aineettoman pääoman käsitteen. Kun Marxin teoriassa aineettomalla pääomalla ei ollut itsenäistä roolia ja jotkut johtavat saksalaiset keskittyivät torjumaan Marxin ajatuksia, niin johtiko tämä siihen, että aineettoman pääoman merkitys jäi taistelussa sivurooliin?

Aineettoman pääoman käsitteellä on rikas historia, jota Turunen oivallisesti valaisee. Vaikka terminologia eri aikoina vaihtelee, kysymys on samasta käsittekokonaisuudesta (conceptual arena), kuten Turunen toteaa). 1800-luvulla käyty keskustelu on kattanut lähes kaikki ne aspektit, jotka on esitetty ”uusina” ajatuksina aineettomasta pääomasta toisen maailmansodan jälkeisessä kirjallisuudessa. Aiempi kirjallisuus ei tosin pystynyt nykyaikaisiin mittauksiin ja ekonometristen menetelmien avulla tapahtuvaan kvantitatiiviseen verifiointiin. Käsiteanalyysiä on tietenkin syvennetty ja systematisoitu sekä osana kasvuteoriaa että osana yrityksen kokonaisresursseja. Myös kansantalouden tilinpidossa aineettoman pääoman mittaamista on täsmennetty. Tässä tuskin kuitenkaan voidaan puhua historian lopusta, joten

keskustelu aineettomasta pääomasta ja sen mittaamisesta todennäköisesti jatkuu. □

Kirjallisuus

- Bourdieu, P. (1983), *Ökonomisches Kapital, kulturelles Kapital, soziales Kapital*, teoksessa Kreckler, R. (toim.), *Soziale Ungleichheiten, Soziale Welt, Sonderheft 2*, Goettingen: Otto Schartz & Co.
- Coleman, J. S. (1988), “Social Capital in the Creation of Human Capital”, *The American Journal of Sociology* 94: S95–S120.
- Corrado, C., Haskel, J., Jona-Lasinio, C. ja Lommi, M. (2012), “Intangible Capital and Growth in Advanced Economies: Measurement Methods and Comparative Results”, IZA Discussion Paper No. 6733.
- Field, J. (2003), *Social Capital*, Routledge, London.
- Fisher, I. (1906), *The Nature of Capital and Income*, Macmillan & Co., London.
- Ganilh, C. (1815), *La théorie de l'économie politique, fondée sur les faits résultats des statistiques de la France et de l'Angleterre*, Vol. 1, Deterville, Paris.
- Hanifan, L. J. (1916), “The rural school community center”, *Annals of the American Academy of Political and Social Science* 67: 130–138.
- Piekkola, H. (toim.) (2011), *Intangible Capital – Driver of Growth in Europe*, Proceedings of the University of Vaasa, Report 167.
- Putnam, R. D. (1993,) *Making Democracy Work. Civic traditions in modern Italy*, Princeton University Press, Princeton.
- Solow, R. M. (1955-56), “The Production Function and the Theory of Capital”, *Review of Economic Studies*, 23: 101–108.
- Sullivan, P. (2000), *Value-driven Intellectual Capital; How to convert Intangible Corporate Assets into Market Value*, Wiley.
- Swan, T. W. (1956), “Economic Growth and Capital Accumulation”, *Economic Record* 32: 334–361.